

Сучасний стан злочинів

у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку в Україні

О. О. Книженко

доктор юридичних наук, професор, начальник відділу досліджень проблем протидії злочинності НДІ Національної академії прокуратури України

*Розглянуто стан, структуру та динаміку злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку в Україні. Визначено найбільш поширені з них. Показано територіальний розподіл цього виду злочинності. Окрема увага приділена такій ознаці кіберзлочинності, як її латентність. **Ключові слова:** стан злочинності, структура злочинності, кіберзлочини, протидія злочинам.*

Рассмотрено состояние, структуру и динамику преступлений в сфере использования электронно-вычислительных машин (компьютеров), автоматизированных систем, компьютерных сетей и сетей электросвязи в Украине. Определены наиболее распространенные из них. Показано территориальное распределение этого вида преступности. Отдельное внимание уделено такому признаку киберпреступности, как ее латентность.

Ключевые слова: *состояние преступности, структура преступности, киберпреступления, противодействие преступлениям.*

The state of the structure and dynamics of crime in the use of computers, automated systems, computer networks and telecommunication networks in Ukraine. Identified the most common ones. Shows the spatial distribution of cybercrime. Special attention is paid to such attribute cybercrime as its latency.

Keywords: *criminality, the structure of crime, cybercrime, combating crimes.*

Перш ніж розглядати тематику нашої статті, відзначимо, що як в Україні, так і в інших державах світу, триває наукова дискусія з приводу використання категоріального апарату, який вживається для позначення злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютерних даних.

Загострюється розв'язання цього питання тим, що, виходячи з поняття, яке вживається, має визначатися коло злочинних посягань, що належать до тієї чи іншої групи. Відповідно до чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) на сьогодні до злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку віднесено шість діянь.

Однак з часу прийняття КК України зазнавали змін не тільки статті, які ввійшли до вказаного розділу, а й його назва. Так, якщо на початку прийняття КК України ця група злочинів називалася «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж», то в 2003 р. назву цього розділу розширили, вказавши й на мережі електрозв'язку.

Додало гостроти у вирішенні позначеного питання й прийняття в 2006 р. Закону України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність».

Слід зауважити, що терміни з першою частиною «кібер-» ще не отримали сформованого загальноновизнаного значення ні на науковому, ні на нормативно-правовому рівнях та залишаються предметом відкритої дискусії.

Так, згадана конвенція не розкриває поняття «кіберзлочинність», вказуючи лише на правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем; правопорушення, пов'язані з комп'ютерами; правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав.

Учені кіберпростір у вузькому розумінні ототожнюють із віртуальним простором [1, с. 42], що відкидає його матеріальну (апаратну) складову. Віртуальний простір визначають як змодельований за допомогою комп'ютера інформаційний простір, у якому знаходяться відомості про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси, представлені в математичному, символічному або будь-якому іншому вигляді, що перебувають у процесі руху по локальних і глобальних комп'ютерних мережах, або відомості, що зберігаються в пам'яті будь-якого фізичного або віртуального пристрою, а також іншого носія, спеціально призначеного для їхнього зберігання, обробки й передачі. Тобто кіберпростір виявляється у єдності інформаційних ресурсів, представлених у вигляді електронних комп'ютерних даних, та сукупності технологій, що забезпечують можливості їх обміну та перетворення.

Ураховуючи, що питання використання понятійного апарату варте окремої уваги в межах самостійної роботи, в цій праці поняття «кіберзлочини», «комп'ютерні злочини», «злочини у сфері використання комп'ютерних технологій» та «злочини

у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», «злочини у сфері комп'ютерної інформації» будемо використовувати як синоніми, розуміючи при цьому можливість їхнього неоднозначного тлумачення в правовій площині.

Отже, метою цієї роботи є визначення сучасного стану злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку в Україні, знання якого вкрай необхідне для визначення шляхів з їх протидії.

Статистичні дані за останні п'ять років свідчать, що в нашій державі динаміка злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку є несталою. Так з 2010 року намітилася тенденція зменшення (на 12,4 % у порівнянні з 2009 р.) кількості вчинених таких діянь. Ця тенденція посилилася й у 2011 р., оскільки динаміка зниження цих злочинів склала 31,1 %. У 2012 році відбулося їх незначне збільшення (7 %), а в 2013 р. кількість таких злочинів збільшилася більше, ніж в два рази. За період січень-квітень 2014 р. кількість цих злочинів стала 174, що в порівнянні з 2011 та 2012 рр. складало майже річну їхню кількість [2]. Зростання вказаного виду злочинності обумовлено щорічним зростанням користувачів Інтернет-ресурсу в Україні. Зокрема, згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології, у вересні 2013 р. 49,8 % дорослого населення України користувалися Інтернетом. Темп приросту протягом лютого 2012 – жовтня 2013 рр. склав 16 %, що трохи менше рекордного стрибка в 34 % у період з березня 2011 по лютий 2012 рр. [3].

Оцінюючи сучасний стан цього виду злочинності, вважаємо за необхідне оці-

нити динаміку «кіберзлочинів» у поточному році. Порівняльний аналіз статистичних даних за січень-квітень 2014 та 2013 рр. свідчить про спад цієї категорії злочинів. Так, в 2013 році за вказаний проміжок часу було зареєстровано 440 злочинів, що на в 2,5 більше, ніж в 2014 рр. Чи може свідчити така статистика про фактичне зниження рівня злочинності в сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж у 2014 р.? Вирішуючи це питання, вважаємо за необхідне згадати про зміни, яких зазнала статистична звітність в результаті запровадження нового Кримінального процесуального кодексу в кінці 2012 р. Результатом цих змін було різке зростання реєстрації кримінальних правопорушень. Однак, цілком слушно зазначають вчені, що офіційна статистика відображає не так стан злочинності, як стан її реєстрації в державі. Латентність злочинів істотно спотворює наші уявлення про кримінологічну ситуацію, реальний стан, структуру, характер, динаміку злочинності, про розмір і характер завданої шкоди; зменшує ступінь достовірності прогнозів; перешкоджає реалізації принципу невідворотності відповідальності; підриває авторитет правоохоронних органів; перешкоджає ефективній протидії зростанню злочинності; знижує антикримінальну активність громадян; негативно впливає на економічне життя країни [4, с. 33]. Отже, оцінюючи стан кіберзлочинності в Україні та розробляючи заходи з протидії їй, необхідно враховувати й латентність цих злочинів, на якій зупинимось пізніше, оцінивши структуру цього виду злочинності.

Найбільш поширеним серед такої категорії злочинів є несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж

електрозв'язку (ст. 361 Кримінального кодексу України (далі – КК України)). Так, в 2009 р. їх було зареєстровано 96 випадків, 2010 р. – 87, 2011 р. – 67, 2012 р. – 83, 2013 р. – 408. За січень-квітень 2014 року обліковано 140 таких кримінальних правопорушень.

Друге місце посіли несанкціоновані дії з інформацією, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 КК України). Їх кількість у 2013 р. складала 152 злочини в противагу 105, які були зареєстровані в 2009 р. За січень-квітень 2014 року обліковано 23 таких кримінальних правопорушення, що в 6 разів менше, ніж в минулому році за вказаний проміжок часу.

До найменш поширених серед цієї категорії злочинів належать перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (ст. 363-1 КК України) та порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них обробляється (ст. 363 КК України). Такі злочини зафіксовано в одиничних випадках. А в окремих роках їх навіть не реєструвалося. Стосується це, зокрема, 2009-2010 рр.

Стосовно тяжкості вчинених злочинів відмітимо, що серед учинених найбільш поширені – це тяжкі та середньої тяжкості. Їх кількість у 2013 р. відповідно складала 296 та 256 злочинів.

Регіональний розподіл кіберзлочинності характеризується такими показниками. Найбільшу кількість злочинів у сфе-

рі використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку протягом 2009-2012 рр. було зареєстровано у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій областях, а в 2013 р. першим став Київ, далі Одеса і Дніпропетровськ, який у попередні роки був лідером щодо кількості зареєстрованих злочинів цієї категорії. В окремих областях України таких злочинів не реєструвалося взагалі. Зокрема, до них належать: Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська.

Таке становище передусім пов'язане із диспропорцією проникнення Інтернету в населені пункти різної величини. На сьогодні значно відстає у поширенні Інтернету сільська місцевість, мешканці якої частіше посилаються на обмеження в технічних можливостях підключення малонаселених пунктів [3].

Регіональний розподіл злочинності залежить від кількох чинників, які нині є предметом уваги переважно російських кримінологів, оскільки в сучасній Україні цією проблематикою займаються на рівні розвідок [5]. На наш погляд, перспективним напрямом кримінологічних досліджень має стати саме аналіз регіональної злочинності, особливо зважаючи на потребу в прийнятті регіональних програм з профілактики правопорушень.

Розкриваючи стан злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, слід взяти до уваги, що за межею кримінальної статистики залишається значна кількість прихованих, латентних злочинів [6, с. 46]. Тому необхідно спеціально зупинитися на аналізі проблеми латентності цього виду злочинності.

Усі вчені, які займаються зазначеною проблематикою, погоджуються з тим, що злочини у сфері комп'ютерної інфор-

мації належать до високолатентних. Зарубіжні кримінологи вважають, що майже 90 % «комп'ютерних злочинів» залишаються за межами обліків. Ця інформація підтверджується й незначними вітчизняними дослідженнями, які проводяться в нашій державі.

Російські вчені спробували оцінити рівень латентності злочинів у сфері комп'ютерної інформації на основі аналізу даних ЗАТ «Лабораторія Касперського», найвідомішого в Росії розробника антивірусних програм та інших програмних продуктів для забезпечення інформаційної безпеки. Так, до початку 2006 р. база даних «Антивірус Касперського Personal» містила відомості про більш ніж 158 тис. «вірусів» (у широкому сенсі), причому тільки протягом 2005 р. в неї було внесено близько 50 тис. За цей же період за ст. 273 Кримінального кодексу Російської Федерації зареєстровано 1890 злочинів. Однак порушення кримінальних справ за фактом створення шкідливих програм мало одиничний характер. Тому російські вчені дійшли висновку, що латентність такого виду злочинів перевищує 99,9 % [7, с. 109].

Особливий інтерес викликає оцінка латентності умисних злочинів у сфері комп'ютерної інформації, що здійснюються в мережі Інтернет, оскільки з нею пов'язують понад половину кримінальних проваджень.

Основною причиною високої латентності злочинів у сфері комп'ютерної інформації фахівці вважають небажання потерпілих повідомляти про скоєні стосовно них злочинів. Опитавши працівників ОВС, вчені серед причин низької реєстрації вказаних злочинів виявили такі:

1) слабка оснащеність правоохоронних органів засобами комп'ютерної техніки, відсутність підключення до комп'ютерної мережі Інтернет;

2) небажання потерпілих заявляти про злочини;

3) дуже високий рівень кваліфікації осіб, які вчинили злочини, їх уміння приховувати сліди;

4) низька кваліфікація оперативних працівників, які не вміють виявляти і документувати вчинені злочини;

5) складність розкриття злочинів і доведення вини, а як наслідок цього – відмова в реєстрації, щоб «не псувати показники» [7, с. 114].

Аналіз стану, структури та динаміки злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку є можливим через прогнозування цього виду злочинності, завдяки якому можна розробити конкретні заходи, спрямовані на боротьбу з нею, проводити їх цілеспрямовано та планомірно, правильно координувати діяльність правоохоронних органів і громадських організацій.

Отже, проведений аналіз свідчить не тільки про значне зниження цього виду злочинності в 2014 р., що при щорічному збільшенні кількості користувачів Інтернету може свідчити про збільшення їхньої латентності, а й про тривале домінуюче переважання в структурі «комп'ютерних злочинів» двох діянь: несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку та несанкціоновані дії з інформацією, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї. Тому розроблення заходів з протидії таким негативним проявам має бути спрямовано саме на усунення вказаних ознак кіберзлочинності.

Перспективами подальших наукових розробок має стати передусім вироблення дієвих заходів, які б мінімізували латентність цього виду злочинності.

Список використаної літератури

1. Протидія кіберзлочинності в Україні: правові та організаційні засади : навч. посіб. / [О. Є. Користін, В. М. Кутузов, В. В. Василевич та ін.]. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2012. – 728 с.
2. Статистична звітність форми № 1 (річна) «Єдиний звіт про злочинність» // Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua>
3. У 2013 році кількість Інтернет-користувачів в Україні склала половину населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua>
4. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 рр.) : моногр. / [Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, О. О. Книженко, О. М. Литвак, О. Н. Ярмиш та ін.]. – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – 484 с.
5. *Тимчук О. А.* Злочинність в Україні: сучасний стан, тенденції, детермінація / О. А. Тимчук // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 2(1). – С. 223-231.
6. *Копырюлин А. Н.* Преступления в сфере компьютерной информации: уголовно-правовой и криминологический аспекты : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. Н. Копырюлин. – М., 2007. – 242 с.
7. *Старичков М. В.* Умышленные преступления в сфере компьютерной информации: уголовно-правовая и криминологическая характеристики : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. В. Старичков. – М., 2006. – 237 с.